



Pozbawienie wolności nieletnich

*Wyciąg z Dziesiątego Sprawozdania Ogólnego,
opublikowany w 1999*

Uwagi wstępne

20. W niektórych swoich poprzednich sprawozdaniach Komitet przedstawił kryteria, jakimi kieruje się wizytując różne miejsca pozbawienia wolności, włącznie z posterunkami policji, zakładami karnymi, ośrodkami dla nielegalnych imigrantów oraz ośrodkami psychiatrycznymi.

Komitet stosuje wyżej wspomniane kryteria – w odpowiednim zakresie – wobec nieletnich (tj. osób poniżej osiemnastego roku życia) pozbawionych wolności. Należy przyznać, że niezależnie od powodu pozbawienia wolności nieletni są z rzeczy samej bardziej narażeni niż dorośli. Dlatego wymagana jest szczególna czujność w celu zapewnienia, że dobro fizyczne i psychiczne nieletnich jest właściwie chronione. Aby podkreślić znaczenie przywiązywane do zapobiegania złemu traktowaniu nieletnich, Komitet zdecydował się przeznaczyć niniejszy rozdział swojego Dziesiątego Sprawozdania na poruszenie pewnych specyficznych kwestii związanych z tym zagadnieniem.

W następnych punktach Komitet zajmuje się określonymi gwarancjami przeciwko złemu traktowaniu, jakie – zdaniem Komitetu – powinny być zapewnione wszystkim nieletnim pozbawionym wolności, a następnie skupia się na warunkach, jakie powinny panować w ośrodkach przeznaczonych dla nieletnich. Komitet wyraża nadzieję, że w ten sposób przekaze władzom krajowym w sposób jasny swoje poglądy dotyczące sposobu traktowania nieletnich. Podobnie jak w poprzednich latach, **Komitet przywita z zadowoleniem komentarze odnoszące się do tej części Sprawozdania Ogólnego.**

21. Na początku Komitet pragnie podkreślić, że jakiekolwiek standardy rozwijające się w tym obszarze należy uważać za uzupełnienie standardów wyrażonych w wielu innych instrumentach międzynarodowych, włącznie z Konwencją Praw Dziecka ONZ z 1989 r., Wzorcowymi Regułami Minimum Narodów Zjednoczonych dotyczącymi Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich z 1985 r.; Regułami Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności (ONZ) z 1990 r. oraz Wskazaniami w Zakresie Zapobiegania Przestępczości Nieletnich (ONZ) z 1990 r. (*Wskazania z Rijadu*).

Komitet pragnie także wyrazić swoją aprobatę dla jednej z naczelných zasad zawartych we wspomnianych wyżej instrumentach, a mianowicie że pozbawienie wolności nieletnich jest środkiem ostatecznym i powinno trwać tak krótko, jak to możliwe (por. art. 37 (b) Konwencji Praw Dziecka oraz reguły 13 i 19 *Reguł Pekińskich*).

Gwarancje przeciwko złemu traktowaniu nieletnich

22. Zważywszy na mandat Komitetu, priorytetem jego wizytacji w miejscach pozbawienia wolności nieletnich jest ustalenie, czy są oni poddani umyślnemu złemu traktowaniu. Dotychczasowe ustalenia Komitetu wskazywałyby, że w większości ośrodków wizytowanych przez Komitet jest to stosunkowo rzadkim zjawiskiem.

23. Jednakże, tak jak w przypadku dorosłych, wydaje się, że nieletni ponoszą większe ryzyko umyślnego złego traktowania na posterunkach policji, niż w innych miejscach detencji. W rzeczy samej, delegacje Komitetu niejednokrotnie pozyskiwały wiarygodne dowody na to, że wśród osób poddawanych torturom lub innej formie złego traktowania przez funkcjonariuszy policji znajdowali się nieletni.

W tym kontekście Trybunał podkreślał, że największe ryzyko tortur i złego traktowania występuje w okresie następującym bezpośrednio po pozbawieniu wolności. Wynika z tego, że jest rzeczą niezbędną, aby wszystkie osoby pozbawione wolności (włącznie z nieletnimi) korzystały już od momentu zatrzymania przez policję z prawa do powiadomienia osoby trzeciej o fakcie zatrzymania, prawa dostępu do adwokata oraz prawa dostępu do lekarza.

Poza powyższymi gwarancjami, niektóre jurysdykcje uznają, że właściwa nieletnim wrażliwość wymaga podjęcia dodatkowych środków ostrożności. Obejmuje to zobowiązanie funkcjonariuszy policji do zapewnienia, aby powiadomiono właściwą osobę o fakcie zatrzymania nieletniego (niezależnie od tego, czy sam nieletni tego żąda). Może być również tak, że funkcjonariusze policji nie są upoważnieni do przesłuchania nieletniego pod nieobecność odpowiedniej osoby i/lub adwokata. Komitet wita z zadowoleniem tego rodzaju rozwiązania.

24. W niektórych ośrodkach wizytowanych przez Komitet delegacjom oznajmiono, że nie jest rzadkością wymierzanie przez personel „pedagogicznego klapsa” nieletnim, którzy zachowują się niewłaściwie. Komitet uważa, że w interesie zapobiegania złemu traktowaniu wszystkie formy kar cielesnych muszą być zarówno formalnie zakazane, jak i unikane w praktyce. Nieletnich zachowujących się niewłaściwie należy traktować w zgodzie z przewidzianymi procedurami dyscyplinarnymi.

25. Doświadczenie Komitetu sugeruje również, że gdy zdarza się złe traktowanie nieletnich, jest ono często raczej rezultatem braku właściwej ochrony tych osób przed nadużyciami niż umyślnego zamiaru powodowania cierpienia. Istotnym elementem strategii zapobiegania takim nadużyciom jest przestrzeganie zasady umieszczania zatrzymanych nieletnich oddzielnie od dorosłych.

Przykłady naruszania tej reguły, zauważone przez Komitet, obejmowały: umieszczanie osadzonych – dorosłych mężczyzn razem z nieletnimi osadzonymi płci męskiej, często z zamiarem powierzenia tym pierwszym utrzymywania kontroli w tych celach; kwaterowanie nieletnich osadzonych płci żeńskiej razem z dorosłymi kobietami; wspólne zakwaterowanie nieletnich pacjentów ośrodków psychiatrycznych z chronicznie chorymi dorosłymi pacjentami.

Komitet uznaje, że mogą pojawić się wyjątkowe sytuacje (np. dzieci i rodzice zatrzymani jako nielegalni imigranci), w których w sposób oczywisty dobro nieletnich przemawia za nieoddzielaniem ich od dorosłych. Jednakże umieszczanie nieletnich wspólnie z obcymi dorosłymi niesie ze sobą nieodłączną możliwość dominacji i wyzyskiwania.

26. Zróżnicowanie personelu pod względem płci to kolejne zabezpieczenie przed złym traktowaniem w miejscach pozbawienia wolności, szczególnie jeśli chodzi o nieletnich. Obecność personelu zarówno płci męskiej, jak i żeńskiej może mieć korzystny wpływ tak w sensie etosu opiekuńczego, jak i w sprzyjaniu poczuciu normalności w miejscu pozbawienia wolności.

Zróznicowanie personelu pod względem płci pozwala także na właściwe rozlokowanie personelu przy wykonywaniu zadań drażliwych, takich jak przeszukiwanie. W tym względzie Komitet pragnie podkreślić, że osoby pozbawione wolności – niezależnie od wieku – powinny być przeszukiwane jedynie przez personel tej samej płci, a ponadto każde przeszukiwanie, które wymaga rozebrania się osoby przeszukiwanej, powinno być wykonywane poza zasięgiem wzroku personelu dozorującego płci przeciwnej; zasady te stosują się *a fortiori* w stosunku do nieletnich

27. Wreszcie, w pewnej liczbie wizytowanych ośrodków delegacje Komitetu zauważyły personel dozorujący, który wchodzi w bezpośredni kontakt z nieletnimi, nosząc przy tym w sposób widoczny pałki. Tego rodzaju praktyka nie sprzyja umacnianiu pozytywnych relacji pomiędzy personelem i osadzonymi. Najlepiej, gdyby personel dozorujący w ogóle nie nosił przy sobie pałek. Jeśli jednak uważa się, że jest to niezbędne, Komitet zaleca, aby pałki były noszone w sposób niewidoczny.

Ośrodki pozbawienia wolności dla nieletnich

1. wprowadzenie

28. Zdaniem Komitetu, wszyscy nieletni pozbawieni wolności w związku z oskarżeniem lub skazaniem za przestępstwo kryminalne powinni być osadzani w ośrodkach detencyjnych specjalnie przeznaczonych dla osób w tym wieku, dostosowanych do ich potrzeb oraz zatrudniających osoby przeszkolone w postępowaniu z młodymi osobami

Ponadto opieka nad nieletnimi pozbawionymi wolności wymaga szczególnych starań w celu zmniejszenia ryzyka długofalowego niedostosowania społecznego. W tym celu należy przyjąć podejście multidyscyplinarne, bazujące na umiejętnościach całej gamy specjalistów (włącznie z nauczycielami, instruktorami i psychologami), w celu reagowania na indywidualne potrzeby nieletnich w bezpiecznym środowisku wychowawczym i socjoterapeutycznym.

2. materialne warunki pozbawienia wolności

29. Dobrze zaprojektowany ośrodek detencyjny dla nieletnich powinien zapewniać pozytywne i spersonalizowane warunki detencji młodych osób pozbawionych wolności. Miejsca, w których młode osoby śpią i prowadzą aktywność życiową powinny być – oprócz odpowiedniej wielkości, oświetlenia i wentylacji – właściwie umeblowane, dobrze urządzone i dostarczać odpowiednich wrażeń wzrokowych. Młodym ludziom powinno się pozwolić na przechowywanie rozsądnej ilości rzeczy osobistych, jeśli przeciwko temu nie przemawiają przeważające względy bezpieczeństwa.

30. Komitet pragnie dodać, że w niektórych ośrodkach zauważył tendencję zaniedbywania osobistych potrzeb higienicznych kobiet, włącznie z nastoletnimi dziewczętami. Dla tej grupy osób pozbawionych wolności stały dostęp do zaplecza sanitarnego, jak również dostarczanie środków higienicznych, takich jak podpaski, jest szczególnie istotny. Niespełnianie tak podstawowych potrzeb może stanowić samo w sobie poniżające traktowanie.

3. programy zajęć

31. Chociaż brak celowej działalności jest szkodliwy dla każdego osadzonego, jest tak w szczególności w przypadku nieletnich, którzy w sposób szczególny potrzebują aktywności fizycznej i stymulacji intelektualnej. Nieletnim pozbawionym wolności powinno się zaoferować pełen program w zakresie edukacji, sportu, doskonalenia zawodowego, rekreacji i innych celowych zajęć. Zajęcia fizyczne powinny stanowić istotną część tego programu.

Szczególnie istotne jest, aby dziewczęta i młode kobiety pozbawione wolności korzystały z dostępu do takich zajęć na tych samych zasadach, co mężczyźni. Niestety, Komitet często spotykał się ze zjawiskiem polegającym na zapewnianiu nieletnim płci żeńskiej zajęć, które stereotypowo uznano za „właściwe” (takich jak szycie albo rzemiosło), podczas gdy nieletnim płci męskiej zapewniano szkolenia o charakterze bardziej zawodowym. W tym względzie Komitet pragnie wyrazić swoje poparcie dla zasady wyrażonej w Regule 26.4 *Reguł Pekińskich*, aby poczynić wszelkie starania w celu zapewnienia, że pozbawione wolności osoby nieletnie płci żeńskiej „w żadnym razie nie otrzymają gorszej opieki, ochrony, pomocy, leczenia i szkolenia niż osoby nieletnie płci męskiej. Zapewni się równe traktowanie tych osób.”

32. Reżimy niektórych ośrodków detencji dla nieletnich wizytowanych przez Komitet obejmowały ogólne programy „zachęcające”, które pozwalały nieletnim na uzyskanie dodatkowych przywilejów w zamian za stosowne zachowywanie się.

Nie jest rolą Komitetu wyrażanie poglądów na temat socjo-edukacyjnej wartości takich programów. Jednakże Komitet przywiązuje szczególną uwagę do podstawowego reżimu obowiązującego osoby nieletnie poddane takim programom, a także do tego, czy sposób ich wynagradzania (i karania) w danym systemie obejmuje odpowiednie gwarancje przeciwko arbitralnym podejmowaniem decyzji przez personel.

4. kwestie pracownicze

33. Dozór i opieka nad osobami nieletnimi pozbawionymi wolności jest zadaniem szczególnie wymagającym. Personel powołany do wypełniania tego zadania powinien być starannie dobrany pod względem osobistej dojrzałości i zdolności do radzenia sobie z wyzwaniami związanymi z pracą i dbaniem o dobro tej grupy wiekowej. W szczególności personel powinien być zaangażowany w pracę z młodymi ludźmi oraz być w stanie pokierować i zmotywować osoby nieletnie, za które ponosi odpowiedzialność. Cały personel, łącznie z osobami wykonującymi wyłącznie obowiązki w zakresie dozoru, powinien przechodzić profesjonalne szkolenie, zarówno w czasie przyjęcia do pracy, jaki i w jej trakcie, a także otrzymywać odpowiednie wsparcie z zewnątrz oraz nadzór w wykonywaniu ich obowiązków.

Ponadto zarządzanie takimi ośrodkami powinno być powierzone osobom z zaawansowanymi umiejętnościami przywódczymi, które mają zdolność skutecznego reagowania na złożone i rywalizujące ze sobą potrzeby, zarówno ze strony osób nieletnich, jak i personelu.

5. kontakt ze światem zewnętrznym

34. Komitet przywiązuje duże znaczenie do utrzymywania dobrego kontaktu ze światem zewnętrznym przez wszystkie osoby pozbawione wolności. Wiodącą zasadą jest promowanie kontaktu ze światem zewnętrznym; jakiegokolwiek ograniczenia takich kontaktów powinny opierać się wyłącznie na uzasadnionych względach bezpieczeństwa lub względach związanych z dostępnymi środkami.

Aktywne promowanie takich kontaktów może być szczególnie korzystne dla osób nieletnich pozbawionych wolności, z których wiele ma problemy związane z zachowaniem się powiązane z deprawacją emocjonalną lub brakiem umiejętności społecznych.

Komitet pragnie także podkreślić, że kontakt osoby nieletniej ze światem zewnętrznym nie powinien być nigdy ograniczony lub wyłączony jako środek dyscyplinarny.

6. dyscyplina

35. Niemal we wszystkich miejscach pozbawienia wolności osób nieletnich obowiązują sankcje dyscyplinarne stosowane wobec osób zachowujących się niewłaściwie.

W związku z tym Komitet jest szczególnie zaniepokojony umieszczaniem osób nieletnich w warunkach przypominających osadzenie izolacyjne, co może narażać na szwank integralność fizyczną i/lub psychiczną. Komitet uważa, że stosowanie takiego środka musi się wiązać z wyjątkową koniecznością. Umieszczenie osoby nieletniej oddzielnie od innych osób powinno trwać jak najkrócej i – w każdym przypadku – powinno się wiązać z zapewnieniem jej właściwego kontaktu międzyludzkiego, dostępu do lektury oraz przynajmniej jednej godziny dziennie ćwiczeń na świeżym powietrzu.

Wszelkim procedurom dyscyplinarnym stosowanym wobec osób nieletnich powinny towarzyszyć formalne zabezpieczenia i właściwa dokumentacja. W szczególności, osoby nieletnie powinny mieć prawo do bycia wysłuchanym odnośnie zarzutu popełnienia przewinienia, a także do odwołania się do wyższej instancji przeciwko wszelkim nałożonym sankcjom; wszystkie szczegóły zastosowanych sankcji powinny zostać odnotowane w rejestrze prowadzonym w każdym ośrodku pozbawienia wolności dla nieletnich.

7. zażalenia i procedury inspekcyjne

36. Skuteczne zażalenia i procedury inspekcyjne są podstawowymi gwarancjami przeciwko złemu traktowaniu w ośrodkach dla nieletnich.

Osoby nieletnie powinny mieć możliwość złożenia zażalenia zarówno w ramach, jak i poza systemem administracyjnym danego ośrodka; ponadto osoby nieletnie powinny być upoważnione do poufego kontaktowania się z właściwą władzą.

Komitet przywiązuje także szczególne znaczenie do regularnych wizytacji ośrodków dla nieletnich przez niezależne organy (na przykład komitet wizytacyjny lub sędziego) uprawnione do przyjmowania – i ewentualnego podejmowania dalszych kroków – zażaleń osób nieletnich, a także dokonywania inspekcji warunków zakwaterowania i pomieszczeń.

8. kwestie medyczne

37. Badając kwestię opieki zdrowotnej w zakładach karnych w swoim Trzecim Sprawozdaniu Ogólnym (por. CPT/Inf (93) 12, punkty 30 do 77), Komitet podał określone kryteria ogólne, którymi kieruje się w swojej pracy (dostęp do lekarza, równoważność opieki, zgoda pacjenta i poufność, opieka profilaktyczna, niezależność zawodowa i profesjonalizm zawodowy). Kryteria, o których mowa powyżej, stosują się z jednakową mocą wobec ośrodków detencyjnych dla nieletnich.

38. Rzecz jasna, Komitet przywiązuje szczególną uwagę do specyficznych potrzeb medycznych osób nieletnich pozbawionych wolności.

Szczególnie istotne jest, aby opieka medyczna przysługująca nieletnim stanowiła integralną część multidyscyplinarnego (medyczno-psycho-socjalnego) programu opieki. Powyższe implikuje między innymi konieczność ścisłej współpracy pomiędzy zespołem zajmującym się opieką zdrowotną w danym ośrodku (lekarze, pielęgniarki, psychologowie, itd.) a innymi pracownikami (włącznie z pracownikami socjalnymi i nauczycielami), którzy mają regularny kontakt z nieletnimi. Celem powinno być zapewnienie, aby opieka zdrowotna przysługująca nieletnim pozbawionym wolności stanowiła część spójnej sieci współpracy i terapii.

Wskazane jest także, aby programy opieki w ośrodkach detencyjnych miały formę pisemną i były udostępnione wszystkim członkom personelu, którzy mogą być powołani do uczestniczenia w nich.

39. Lekarz powinien porozmawiać i przeprowadzić badanie każdego nieletniego tuż po jego przyjęciu do ośrodka pozbawienia wolności; poza wyjątkowymi okolicznościami rozmowa/badanie powinna być przeprowadzona w dniu przyjęcia. Jednakże osobą pierwszego kontaktu nowo przybyłego nieletniego ze służbą zdrowia może być wykwalifikowana pielęgniarka, która następnie składa sprawozdanie lekarzowi.

Prawidłowo przeprowadzona procedura badania medycznego tuż po przyjęciu do ośrodka powinna umożliwić służbie zdrowia zidentyfikowanie nieletnich z potencjalnymi problemami zdrowotnymi (np. uzależnienie od narkotyków, skłonności samobójcze). Identyfikacja takich problemów na wystarczająco wczesnym etapie ułatwi przedsięwzięcie skutecznych działań zapobiegawczych w ramach programu opieki medyczno-psycho-socjalnej w danym ośrodku.

40. Ponadto, jest rzeczą oczywistą, że wszyscy nieletni pozbawieni wolności powinni mieć możliwość poufnego kontaktu z lekarzem w każdym czasie, bez względu na reżim (także dyscyplinarne umieszczenie w izolacie), jakiemu zostali poddani. Należy także zapewnić odpowiedni dostęp do specjalistycznej opieki zdrowotnej, włącznie z dentystą.

41. Rola służby zdrowia w każdym miejscu pozbawienia wolności nie powinna ograniczać się do leczenia pacjentów z dolegliwościami; powinna natomiast obejmować także zadania związane z medycyną społeczną i profilaktyką. W związku z tym Komitet pragnie podkreślić dwa aspekty o szczególnym znaczeniu dla nieletnich pozbawionych wolności, mianowicie kwestię odżywiania oraz zapewnienie edukacji zdrowotnej.

Personel służby zdrowia powinien odgrywać aktywną rolę w monitorowaniu jakości jedzenia podawanego nieletnim. Jest to szczególnie istotne dla nieletnich, którzy nie zakończyli jeszcze okresu wzrostu. W ich przypadku konsekwencje niewłaściwego odżywiania mogą dać znać o sobie wcześniej i być poważniejsze niż u osób, które osiągnęły pełną dojrzałość fizyczną.

Wiadomo także, iż osoby nieletnie pozbawione wolności mają skłonność do podejmowania ryzykownych zachowań, szczególnie w odniesieniu do używek (w tym alkoholu) i seksu. W konsekwencji, zapewnienie edukacji zdrowotnej dla osób młodych jest istotnym elementem programu profilaktycznej opieki zdrowotnej. Program taki powinien obejmować w szczególności informacje o ryzyku związanym z korzystaniem z używek oraz chorobami zakaźnymi.